अवान्तर कथासङ्ग्रहको विधागत अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, दशौं पत्रको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
केशवराज भट्ट
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६८

स्वीकृतिपत्र

अवान्तर कथासङ्ग्रहको विधागत अध्ययन, - केशवराज भट्ट

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी केशवराज भट्टले दशौं पत्रको परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरेको **"अवान्तर कथासङ्ग्रहको विधापरक अध्ययन"** शोधपत्र स्तर अनुसार उपयुक्त भएकाले स्वीकृति गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन-समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)	....
मोहन राज शर्मा (बाह्य परीक्षक)	....
सहा. प्रा. दीपक प्रसाद ढकाल (शोध निर्देशक)	....

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री केशवराज भट्टले **“अवान्तर कथासङ्ग्रहको विधापरक अध्ययन”** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा मिहेनतपूर्वक तयार पार्नुभएको हो । यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६८/११/०३

....

सहा.प्रा. दीपक प्रसाद ढकाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

कृतज्ञताज्ञापन

बाल्यकालदेखि नै कथा सुन्नमा म लालायित हुन्थें । मेरा पिता पं. रुद्रप्रसाद भट्टले पौराणिक ग्रन्थमा आधारित कथाहरू धेरै सुनाउनु हुन्थ्यो, त्यसबाट पनि म प्रभावित भएको थिएा । अध्ययनका क्रममा पाठ्यक्रममा राखिएका कथाहरू ध्यान दिएर पढ्थें र कथाका विभिन्न पुस्तकहरू खोजेर रसास्वादन गर्थें, कथा पढ्दा बडो आनन्द आउाथ्यो । यही कथा विधाप्रतिको रुचिका कारण स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र लेख्ने क्रममा कथा विधालाई नै छनोट गर्न पुगें । यसै सन्दर्भमा भवानी भिक्षुको **"अवान्तर कथा सङ्ग्रहको विधापरक अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र तयार हुन पुगेको हो । यस शोधपत्र लेखनका क्रममा आफ्नो अत्यन्त व्यस्तताका बीच पनि अमूल्य समय दिएर झर्को नमानी समय-समयमा, सल्लाह, सुझाव र मार्गदर्शन दिंदै प्रस्तुत शोधपत्र सम्पादन गर्नका लागि सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु एवं शोधपत्रका शोधनिर्देशक सहा.प्रा. दिपक ढकालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र लेख्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर उचित परामर्श दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति आभारी छु शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन, लेखन तथा सम्पादनका क्रममा सहयोग पुऱ्याउनु हुने डा. उमाकान्त सिलवाल, बद्री दाहाल, नारायण देवकोटा, मनुराम पौडेल पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यसै गरी शोधपत्र सम्पन्न गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने विभिन्न व्यक्तिहरू तथा त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालयलाई स्मरण गर्दै शोधपत्र टाइपमा सहयोग गर्नु हुने कृष्ण श्रेष्ठलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

केशवराज भट्ट

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर,

संक्षेपीकृत शब्द सूची

पं.	– पण्डित
नं.	– नम्बर
संस्क.	– संस्करण
ता. नं.	– तालिका नम्बर
डा.	– डाक्टर
प्रा. डा.	– प्राध्यापक डाक्टर
वि. सं.	– विक्रम सम्वत्
सहा. प्रा.	– सहायक प्राध्यापक
त्रि. वि.	– त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.	– पृष्ठ
एम. ए.	– मास्टर अफ आर्ट्स्
वि. ए.	– व्याचलर अफ आर्ट्स्
ने. रा. प्र. प्र.	– नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
वि. पी.	– विश्वेश्वरप्रसाद
संयो.–सम्पा.	– संयोजक–सम्पादक
ने. प्र. प्र.	– नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान

विषय-सूची

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय **१-९**

१. शोध शीर्षक १

२. शोध प्रयोजन १

३. समस्याकथन १

४. उद्देश्य १

५. पूर्वकार्यको समीक्षा २

६. अध्ययनको औचित्य महत्त्व ८

७. शोधपत्रको सीमाङ्कन ८

८. शोध विधि ९

८.१. सामग्री सङ्कलन विधि ९

८.२. अध्ययन विधि ९

८.३. सैद्धान्तिक पर्याधार ९

९. शोधपत्रको रूपरेखा ९

दोस्रो - परिच्छेद : 'अवान्तर' कथा सङ्ग्रहका आधारमा भिक्षुको कथागत प्रवृत्ति **१०-२०**

२.१ वस्तु विन्यासगत प्रवृत्ति १०

२.१.१ लेखनको प्रेरणा र पृष्ठभूमि ११

२.१.२ कथाकार भिक्षु १३

२.१.३ 'अवान्तर' कथा सङ्ग्रहमा भिक्षु १४

२.१.४ कथावस्तुमा मनोविज्ञानको प्रयोग १४

२.१.५ कथावस्तुमा सामाजिक यथार्थको चित्रण १६

२.१.६ कथाका पात्रमा अस्तीत्ववादको प्रयोग १७

२.२ 'अवान्तर' कथा सङ्ग्रहको वस्तु विन्यासगत तालिका (ता.नं.१) १७

२.३ निष्कष ि २०

तेस्रो - परिच्छेद : 'अवान्तर' कथा सङ्गहका कथाहरूको कथानकको अवस्था र पात्रविन्यासगत प्रवृत्ति २१-३९

३.१ 'अवान्तर' सङ्ग्रहका कथाहरूमा कथानकको प्रयोग २१

३.१.१ 'एक पैसा' कथामा कथानकका प्रयोग २१

३.१.२ 'एउटा छर्लङ्ग प्रेम' कथामा कथानकको प्रयोग २२

३.१.३ 'भ्रष्ट यज्ञ' कथामा कथानकको प्रयोग २३

३.१.४ 'ईश्वर खुदा गााडका कान' कथामा कथानकको अवस्था २४

३.१.५ 'पाइप' कथामा कथानकको प्रयोग २५

३.१.६ 'ज्ञात भए जति' कथामा कथानकको प्रयोग २६

३.१.७ 'भालुका बच्चा : मानिसका बच्चा'कथामा कथानकको प्रयोग २७

३.१.८ 'नयाा इतिहासको प्रारम्भ' कथामा कथानकको प्रयोग २८

३.२ 'अवान्तर' कथा सङ्गहका कथाहरूको प्रमुख घटनागत तालिका (ता. नं.२) २९

३.३ 'अवान्तर' सङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विन्यासगत प्रवृत्ति ३०

३.३.१ पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'एउटा छर्लङ्ग प्रेमकथा' ३०

३.३.२ पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'एक पैसा' कथा ३१

३.३.३ पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'भ्रष्ट यज्ञ' कथा ३२

३.३.४ पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'ईश्वर, खुदा, गाडका कान' ३३

३.३.५ पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'पाइप' कथा ३४

३.३.६	पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'ज्ञात भएजति' कथा	३५
३.३.७	पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'भालुका बच्चा मानिसका बच्चा' कथा	३६
३.३.८	पात्र प्रयोगका दृष्टिले 'नयाा इतिहासको प्रारम्भ' कथा	३७
३.४	'अवान्तर' सङ्ग्रहका कथाहरूमा पात्रहरूको प्रवृत्तिगत तालिका (ता. नं.३)	३९
३.५	निष्कर्ष	३९
चौथो परिच्छेद :	**अवान्तर कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको परिवेशगत प्रवृत्ति**	**४१-४६**
४.१	अवान्तर सङ्ग्रहका कथाहरूमा परिवेशको प्रयोग	४१
४.१.१	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'एउटा छर्लङ्ग प्रेम कथा' कथा	४१
४.१.२	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'एक पैसा' कथा	४१
४.१.३	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'भ्रष्ट यज्ञ' कथा	४२
४.१.४	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'ईश्वर खुदा गााडका कान' कथा	४२
४.१.५	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'पाइप' कथा	४३
४.१.६	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'ज्ञात भएजति' कथा	४३
४.१.७	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'भालुका बच्चा मानिसका बच्चा' कथा	४३
४.१.८	परिवेश प्रयोगका दृष्टिले 'नयाा इतिहासको प्रारम्भ' कथा	४४
४.२	अवान्तर कथा सङ्ग्रहको परिवेशगत तालिका(ता. नं.४)	४५
४.३	निष्कर्ष	४६
पााचौा - परिच्छेद :	**अवान्तर कथा सङ्ग्रहको दृष्टिबिन्दु तथा भाषा शैलीगत प्रवृत्ति**	**४८-५५**
५.१	दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'अवान्तर' सग्रहका कथाहरू	४८
५.१.१	दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'एउटा छर्लङ्ग प्रेम कथा'	४८
५.१.२	दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'एक पैसा' कथा	४९
५.१.३	दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'भ्रष्ट यज्ञ' कथा	४९

५.१.४ दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'ईश्वर खुदा गाडका कान' ५०

५.१.५ दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'पाइप' कथा ५१

५.१.६ दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'ज्ञात भए जति' कथा ५२

५.१.७ दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'भालुका बच्चा मानिसका बच्चा' कथा ५२

५.१.८ दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीका दृष्टिले 'नयाा इतिहासको प्रारम्भ' कथा ५३

५.२ 'अवान्तर' कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको दृष्टिबिन्दु तथा भाषाशैलीगत तालिका (ता.नं.५) ५४

५.३ निष्कर्ष ५५

छैटौं - परिच्छेद **५६-५९**

उपसंहार ५६

७. सन्दर्भ सामग्री सूची **६०-६२**